

ASiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu valtakunnalliseksi**Lakimuutokset voimaan 1.5.2014**

Lait lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta ovat tulleet voimaan 1.5.2014. Niiden myötä vuoden 2011 alusta lukien osassa käräjäoikeuksia kokeiltu asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on tullut valtakunnalliseksi.

Uusi sovittelumalli on ainutlaatuinen, sillä sovittelu toteutetaan kahden eri ammattikunnan edustajan yhteistyönä. Huoltoriidan sovittelussa tuomarin avustajana toimii asiantuntija eli useimmiten lasten asioihin perehtynyt psykologi tai sosiaalityöntekijä.

Hallituksen esitys 186/2013 ja lakivaliokunnan mietintö LaVM 1/2014 vp löytyvät eduskunnan verkkosivuilta. Tarkempaa tietoa huoltoriitojen sovittelun periaatteista, käytännön kokemuksista ja sovittelukokeilun tuloksista saa hankkeen loppuraportista oikeusministeriön verkkosivuilta (Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovitteluä koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013).

Avioerot ja huoltoriidat

Suomessa noin 30 000 lasta kokee vuosittain vanhempiansa avioeron. Valtaosa, noin 90 prosenttia, lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevista järjestelyistä hoidetaan vanhempien välisellä sopimuksella, jonka sosiaalilautakunta vahvistaa. Osassa tapauksista vanhemmat eivät kuitenkaan pääse sopimukseen, jolloin riita voi päätyä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain 1 800—2 000 huoltoriitaa. Yli puolet niistä on uusintariitoja, joista osa muodostuu kroonistuneiksi konflikteiksi, joissa oikeutta käydään yhä uudelleen. Oikeudenkäynnit kestävät pitkään ja tuomioistuinten pyytämät olosuhdeselvitykset kuormittavat sosiaalitoimea.

Vanhempien riitely tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Saman eroperheen asioita käsitellään usein monissa eri viranomaisissa. Riidan keskellä elävät erolapset tarvitsevat usein hoidollista tukea ja apua. Konflikti heijastuu usein myös vanhempien hyvinvointiin ja työkykyyn.

Varhainen tuki kunnan palveluissa ehkäisee huoltoriitoja

Tuomioistuinsovittelu on tarkoitettu erityiseksi sovittelupalveluksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on osoittautunut riittämättömäksi. Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelulla ei siten ole tarkoitus korvata sosiaalitoimelle kuuluvia tehtäviä, vaan eroperheiden tuen ja huoltoriitojen sovittelun painopisteen tulee edelleen olla kunnallisissa peruspalveluissa. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää huolehtia siitä, että kunnat voivat tarjota riittävästi ja kohtuullisessa ajassa lastenvalvojan sopimuspalvelua, perheasiain sovittelua sekä muuta tukea erotilanteisiin.

Avioliittolain 5 luvun mukainen perheasiain sovittelu on tarkoitettu lapsiperheille, joissa vanhemmat miettivät eron mahdollisuutta, sekä eronneille, jotka ovat sopeutumassa uuteen elämäntilanteeseen. Sovittelupalvelujen saatavuus on tärkeää tilanteissa, joissa vanhemmat pohtivat alaikäisen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia kysymyksiä.

Vireillä olevassa sosiaalihuoltolain kokonaisuudistuksessa on tarkoitus siirtää lapsiperheiden palvelujen painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin. Tavoitteena on madaltaa tuen hakemisen kynnyksiä ja turvata tarvittava tuki perheille ajoissa siten, että ongelmien kasaantuminen voitaisiin estää.

Sovittelukokeilun tuloksia

Sovittelukokeilu sai suuren suosion. Kahdessa vuodessa kokeilukäräjäoikeuksissa tuli vireille yli 600 huoltoriitasovittelua. Varsinaiseen sovitteluun edenneissä asioissa 77 prosentissa saavutettiin joko kokonaissovinto (62 %) tai osasovinto (15 %). Sovittelu vähensi sosiaalitoimelle tehtyjä selvityspyyntöjä kokeilua edeltäneeseen aikaan verrattuna.

Uuden sovittelumenettelyn tavoitteet

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun tavoitteena on toimia lapsen edun toteuttavana, nopeana ja tehokkaana vaihtoehtona oikeudenkäynnille. Yhdistämällä kahden eri ammattikunnan asiantuntijuus voidaan vanhemmille tarjota samassa menettelyssä tukea sekä juridisten että psyykkisten eroon liittyvien konfliktien ratkaisemiseksi. Asiantuntija-avulla pyritään varmistamaan, että sovittelussa käsitellään lapsen edun kannalta keskeiset seikat ja että saavutetut sovinnot ovat lapsen edun mukaisia.

Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelulla ei kuitenkaan ole tarkoitus korvata sosiaalitoimelle kuuluvia tehtäviä, vaan eropalveluiden ja huoltoriitojen sovittelun painopisteen tulee edelleen olla kunnallisissa peruspalveluissa. Tuomioistuinsovittelu on tarkoitettu erityiseksi sovittelupalveluksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on osoittautunut riittämättömäksi. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää huolehtia siitä, että kunnat voivat tarjota riittävästi ja kohtuullisessa ajassa lastenvalvojan sopimuspalvelua, perheasiainsovittelua ja muuta eroauttamista.

Uuden sovittelumallin tavoitteena on lisääntyvien sovintojen myötä säästää sekä tuomioistuinten että sosiaalitoimen voimavaroja. Tämän tavoitteen

saavuttaminen edellyttää kuitenkin sekä tuomioistuimilta että kunnilta panostusta uuteen menettelyyn.

Sovittelun vaikutukset lapsen etuun

Vanhempien sovinto parantaa monin tavoin lapsen hyvinvointia ja turvaa yleensä tuomioistuimen ratkaisua paremmin lapsen suhteen säilymisen kumpaankin vanhempaan. Asiantuntijan avulla voidaan huoltoriidan käsittelyyn tuoda lapsen edun kannalta keskeiset seikat. Sovittelussa voidaan käsitellä eroperheen tilannetta kokonaisuutena ja ratkaista monia sellaisia lapsen arkeen liittyviä kysymyksiä, joita ei voida käsitellä oikeudenkäynnissä.

Asiantuntijapalveluiden järjestäminen

Asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastaa se kunta, jonka alueella sijaitsee käräjäoikeuden hallinnollinen kanslia (L lapsen huollosta ja tapausoikeudesta 17 b §). Järjestäjäkunnan ei kuitenkaan tarvitse tuottaa palveluita itse, vaan se voi tuottaa ne myös yhdessä muiden kuntien, kuntayhtymän tai sote-alueen kanssa tai ostaa ne yksityissektorilta. Järjestäjäkunta toimii kuitenkin aina asiantuntijapalveluiden organisoijana ja vastaa palveluista käräjäoikeuteen nähden.

Jos asiantuntija-avustajat tulevat eri kunnista, kunnan eri toimialueilta ja/tai yksityiseltä sektorilta, olisi hyvä sopia kaikille asiantuntija-avustajille yhteisestä, toimintaa koordinoivasta ja tukevasta henkilöstä. Tämä henkilö toimisi myös yhteyshenkilönä käräjäoikeuteen nähden.

Asiantuntija-avustajan käytön maksuttomuus sovittelun osapuolille

Kunnan osoittaman asiantuntija-avustajan käyttäminen on vanhemmille maksutonta.

Asiantuntijapalveluiden korvaaminen kunnille

Valtio korvaa kunnille asiantuntijapalveluiden tuottamisen. Korvaus maksetaan kiinteänä, istuntopäiväkohtaisena korvauksena ja poikkeuksellisesti tuntikorvauksena. Sillä korvataan se ajallinen työpanos, jonka kunta menettää, kun asiantuntija-avustajat työskentelevät tuomioistuimessa. Lisäksi maksetaan kulukorvauksia. Korvauksista säädetään tarkemmin asetuksella (VNA kunnalle maksettavasta korvauksesta asiantuntija-avustajan käytämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa).

Korvaus asiantuntija-avustajan työstä maksetaan asiantuntijapalveluiden järjestäjäkunnalle riippumatta siitä, mikä taho palvelun tuottaa. Järjestäjäkunta huolehtii korvauksen maksamisesta palvelun tuottaneelle taholle sen mukaan kuin se on siitä sopinut.

Oikeusministeriö järjestää vastikkeetta asiantuntija-avustajiksi valituille sovittelukoulutusta ja myös täydentävää koulutusta. Näin lisääntyntä

ammattillista osaamista voidaan hyödyntää myös asiantuntija-avustajan perustyössä. Siten koulutus osaltaan korvaa kunnille palvelun järjestämisestä ja tuottamisesta aiheutuvaa rasitusta. Tavoitteena on järjestää koulutusta säännöllisin väliajoin.

Asiantuntija-avustajien pätevyys

Sovittelun tuloksellisuuden kannalta on olennaista, että asiantuntija-avustajat ovat päteviä ja kokeneita ammattilaisia. Asiantuntija-avustajana toimiminen edellyttää monipuolista ammattitaitoa ja osaamista.

Laissa säädetään, että asiantuntija-avustajalla tulee olla psykologin, lastenpsykiatrin tai sosiaalityöntekijän peruskoulutus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Peruskoulutus ei kuitenkaan yksin tuota tarvittavaa asiantuntemusta, vaan asiantuntija-avustajalla tulee olla riittävä lisä- ja täydennyskoulutus, esim. perheterapeutin koulutus. Lisäksi asiantuntija-avustajalla tulee olla kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa.

Koska asiantuntija-avustaja toimii käräjäoikeudessa tuomarin avustajana, kunnan tulee avustajia valitessaan ottaa huomioon käräjäoikeuden toiveet avustajien osalta.

Kunta asiantuntija-avustajan työnantajana

Vaikka asiantuntijan työskentely tapahtuu pääasiassa käräjäoikeudessa, kunta säilyy silti asiantuntija-avustajan työnantajana.

Jotkut asiantuntija-avustajan tehtävät voidaan hoitaa myös tuomioistuimen ulkopuolella. Tällainen tehtävä on esimerkiksi henkilökohtainen keskustelu lapsen kanssa. Koska monissa tuomioistuimissa ei ole lapsen tapaamisen soveltuvia tiloja, keskustelu voidaan toteuttaa sosiaalitoimen tiloissa, mikäli siitä on sovittu kunnan kanssa. Toistaiseksi keskusteluja lasten kanssa on ollut hyvin vähän.

Muut tuomioistuimen ulkopuolella suoritettavat toimenpiteet ovat erittäin harvinaisia (esim. kotikäynti). Ennen kuin asiantuntija-avustaja voi ottaa tällaisen tehtävän, hänen tulee saada sille hyväksyntä työnantajaltaan, jotta esimerkiksi mahdolliset turvallisuusriskit voidaan tarkistaa etukäteen.

Asiantuntija-avustaja on esteellinen työskentelemään sovitteluasiakkaiden kanssa muissa työrooleissa sekä sovittelun aikana että sen jälkeen.

Uudenlaista yhteistyötä

Uuden sovittelumallin tehokas toteuttaminen edellyttää yhteistyötä käräjäoikeuden ja järjestäjäkunnan välillä. Sovittelijatuumareiden ja asiantuntija-avustajien säännölliset yhteiset palaverit auttavat kehittämään uutta menetelyä, mutta myös organisaatiotasolla olisi hyvä kokoontua vähintään kerran vuodessa.

Sovittelun joutuisuuden varmistaminen

Sovittelu tulee aloittaa viipymättä, kuuden viikon kuluessa sovittelun aloittamisesta lukien. Tähän tavoitteeseen pääseminen edellyttää myös kunnilta asiantuntija-avustajien työn hyvää organisointia ja päivystysjärjestelmän luomista yhteistyössä käräjäoikeuden kanssa.

Uuden menettelyn seuranta

Uuden sovittelumenettelyn toteutumisen seuraamiseksi ja menettelyn kehittämiseksi oikeusministeriö perustaa seurantaryhmän, jonka tehtäväksi tulee uuden sovittelumallin toimivuuden ja vaikuttavuuden seuranta sekä ehdotusten tekeminen menettelyn kehittämiseksi.

Lisätietoja: Projektipäällikkö Anna-Kaisa Aaltonen, oikeusministeriö
p. 050-52 71 760 (e-posti: nimi@om.fi)

Neuvotteleva virkamies Marjo Lavikainen, sosiaali- ja terveysministeriö p. 0295 163 581 (e-posti: nimi@stm.fi)

Hallitusneuvos Lotta Hämeen-Anttila, sosiaali- ja terveysministeriö p. 0295 163 406 tai 050 4302 368 (e-posti: nimi@stm.fi)

Apulaisosastopäällikkö
Hallitusneuvos

Heikki Liljeroos

Projektipäällikkö

Anna-Kaisa Aaltonen